

Shayir M.Seytniyazovning usi jillarda jazgan «Hujdan» atli qosigi jamiyettegi usinday siyasiy kózqaraslardin juwmaqlari sipatinda beriledi. Ondaǵi lirikaliq qaharman ham onin ruwxıy tolganislari ar-namis, hujdanı ayaq astı etip kelingan xalqımızdın júrek jańǵırqları bolıp jańlap esitiledi. Qosıqta azatlıqtı ańsaǵan miynetkesh xalıqtın arızıw-ármanları, basıp ótken azaplı jolları hujdan túsiniǵı arqalı ashıp beriledi ham bir ómir tunshıǵıp jasap kelgen hujdannın endi jarıqlıqqa shıǵıp kiyatırǵanlıǵı sóz etiledi:

Qıyanet shırası sónip kiyatır,
Sen kútken tuqımlar ónip kiyatır,
Bári jaqsılıqqa dónip kiyatır,
Bul jaqsılıq senin ármanın eken... [6].

Al, shayir T.Sarsenbaevning «Búgingi kún» atli qosigında simboliko-metaforalıq obrazlar járdeminde jasalǵan lirikaliq qaharmanın insan haqqındaǵı oy-pikirleri sáwlelenedi. Qosıqtaǵı quyash obrazı – pákliktiń, ruwxıy tazalıqtın, jaqsılıqtın belgisi sipatında beriledi. Shayirdin estetikaliq ideali – birin-biri aldamaytuǵın jańa adam obrazı. Lirikaliq qaharman quyashtın nuri barlıq adamlardıń kewil kirlerin juwıp, olardıń pák ham biyǵubar adamlarǵa aylanıwın qáleydi:

Hámme jadıraa bir bapta
Turǵan soldatlarday bir sapta!
Qaysı quyash, qaysı insannın,
Ańǵaralmay qalsa edi, janın?! [5:40]-dep árman etedi.

Shayir K.Karimov «Bir zavmagtın shayırǵa aytqanı» qosigında jamiyetlik áhmiyetke iye bolǵan máseleleri kóteredi. Socializm dáwirinde ilimde «materiya birinshi me, yaki ideya?» degen eki túrli kózqaras arasında tinımsız gúres barar, bul gúreste materialistlerdin tárezi de tası basım keler edi. Sonın saldarınan, jamiyette jasawshı adamlardıń ishki dúnyasında ruwxıyat túsiniǵı biraz gúńgirtlesip, óziniń qádır-qımbatın joǵaltıp alǵan edi. Ayırım adamlar tek mal-dúnya jıynawǵa, úlken mánsaplı lawazımlardı iyelewge qumar boldı. Bul tek jeke adamlardıń ǵana emes, al sol dáwirdegi jamiyettin de awırıwlı noqatlarının biri edi. Qosıqta usınday taypaǵa kiretuǵın ayırım adamlardıń tipi – sawda xızmetkerinin xarakterini ashılǵan. Bir ómir materiallıq baylıqtı ruwxıy baylıqtan joqarı qoyıp kelgen, tek zatlıq dúnyaǵa tabınıp jasaǵan bul lirikaliq qaharman keyninde óz qátesin túsiniw, hujdanı qıynala baslaydı ham óz dártnı aytıp shayırǵa jarıladı. Bul arqalı shayir

ruwxıyattın bahasını joqarı kóterip, jamiyettegi hár qanday jalǵan ideyalar óz kúshin joǵaltıp, dúnya óz halına qaytadı, demekshi. Sonın menen birge, bul socialistlik dúzimnin ıdırawına ham jamiyette milliy sana-sezimnin oyanıwına da ishara edi:

Erteklerge aytım: xosh bolınlar dep,
Qosıqlarǵa aytım: xosh qalıńlar dep,
Dedim: biyhuwdasız kórkem qıyallar,
Tabınıwım dárkar materiyaǵa tek.
...Biraq kewil qurǵır megez beredi,
Ishi bosap qalǵan kárwansarayǵa [4:31].

Demek, shayirdin lirikaliq qaharman obrazın jaratıwdagi bir ózgesheligi – qısqa kólemli (qosıq bari-joǵı 3 bántten ibarat) qosıq qatarları menen-aq dáwirge xarakterli pikirdi aytı alıwında.

Sunday-aq, bul dáwirde I.Yusupovning «Ashıq sóz», «Jáne báhár keldi. Biraqta», «Lavanda», «Saǵalayaq», «Aral elegiyaları», «Bayıwlıǵa», «Tımlar», «Korabller qoyımshılıǵındaǵı eles», «Monokultura haqqında qosıq», «Anemiya», «Gúz kórinisi», Sh.Seyitovning «Akademik Marat Nurmuxammedovning Turkiya saparına atlanarında tuwısqan respublikanın bir ilimpazına aytqanı», «Keleshek gördeymeken, jerdi de jerleymeken?!», «Tuńǵış hasıl», T.Sarsenbaevning «Qara tallar qıyrasa», J.Izbasanovning «Keshir bizdi, tábiyat anamız», K.Karimovning «Saǵınan Aral (dúrkim)», «Suw tasıwshı», «Butifos», «Suwdın dámi», «Kútiw zalı», «Bas iyemen, ana tábiyat» sıyaqlı qosıqlarında tábiyat ham insan, paxta monokulturası, ekologiyalıq mashqalalar haqqında sóz etiledi. Bul shıǵarmalardaǵı lirikaliq qaharmanlar tábiyat tuwralı dártnı ham táshwishlerge beriliwı, turmıs ham insan haqqında ulıwma adamzatlıq máselelerdi ortaǵa qoyıwı, filosofiyalıq oy-pikirlerge mırájat etiwı menen dıqqatımızdı ózine tartadı. Hár bir shayirdin tábiyat ham insan ortasındaǵı qarım-qatnaslardı lirikaliq qaharman obrazı arqalı ashıp beriwde ózine tán jolları bar.

Solay etip, milliy oyanıw dáwirindegi qaraqalpaq lirikası, sonın ishinde, I.Yusupov shıǵarmalarında ádep-ikramlılıq máselelerin sóz etiwde dáwirge xarakterli pikirlerdin sáwleleniwı, ózine tán sóz saplaw usılları ham shıǵarmanın mazmunın ashıp beriwde lirikaliq qaharman obrazın jasawdaǵı ózgeshelikleri menen kórinedi.

Адебиетлар

1. Eduardas Mejelaytis. Sher – inson ruhiyati. O‘z.AS., 19.07.1981, 12-son.
2. Hamdamov U. XX asr o‘zbek sheriyaatida badiiy tafakkur tadrijining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Filol.fan.dokt...diss... avtoref. -T.: 2017. 24-b.
3. Ibrohim Haqqul. Abadiyat farzandlari. –Toshkent: 1990. 123-b.
4. Karimov K. Araldan keldim. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1991. 31-b.
5. Sarsenbaev T. Shabıwıl. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1989. 40-b.
6. Seytniyazov M. //«Sovet Qaraqalpaqstanı». 15. II. 1986.
7. Tulakov I. Hozirgi o‘zbek lirikasida davr va qahramon talqini. Doktor. dissertaciya avtoreferati... -T.: 1994. 13-b.
8. Yusupov I. Tanlawlı shıǵarmaların eki tomıǵı. I tom. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1992. 72, 100-b.
9. Yusupov I. Tanlawlı shıǵarmaların eki tomıǵı. II tom. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1992. 26-b.

РЕЗЮМЕ. Мақоллада XX asrning 80-yillarida badiiy adabiyotdagi milliy uyg‘onish davri masalalari haqida so‘z boradi. Lirikada davr muammolarini tasvirlashda publitsistik lirika ustunlik qildi. Ushbu masalalar lirik qahramon obrazı orqali ochib beriladi. Milliy uyg‘onish davri, lirik qahramon, lirik personaj masalalari I.Yusupov, M.Seytniyazov, T.Sarsenbaev, K.Karimov asarlari misolida tadqiq qilinadi.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о проблемах национального возрождения в художественной литературе 80-х годов XX века. В текстах песен преобладала публицистическая лирика, описывающая проблемы того времени. Эти вопросы раскрываются через образ лирического героя. Вопросы периода национального возрождения, лирического героя, лирического персонажа изучаются на примере произведений И. Юсупова, М.Сейтниязова, Т.Сарсенбаева, К.Каримова.

SUMMARY. The article talks about the problems of national revival in fiction of the 80s of the twentieth century. The lyrics were dominated by journalistic lyrics describing the problems of that time. These questions are revealed through the image of the lyrical hero. Issues of the period of national revival, lyrical hero, lyrical character are studied using the example of the works of I.Yusupov, M.Seytniyazov, T.Sarsenbaev, K.Karimov.

ӘЖИНИАЗ ЛИРИКАСЫНДА ТӘРИЙИПЛИК ШЫҒАРМАЛАР

Б.А.Давлетов – филология илимлериниң кандидаты, доцент

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: таъриф, мавзу, жанр, шакл, махорат, лиризм, сифатлаш, эпитет, гипербола, портрет.

Ключевые слова: определение, тема, жанр, форма, мастерство, лиризм, квалификация, эпитет, гипербола, портрет.

Key words: definition, theme, genre, form, skill, lyricism, qualification, epithet, hyperbole, portrait.

XIX әсир классик әдебиятының белгили ўәжили Әжинияз Қосыбай улы қарақалпақ поэзиясын

идеялық-тематикалық, жанрлық-формалық хәм көркемлик жақтан байытқан шайыр. Ол қарақалпақ

әдебиятында өзинің бір қатар тәрийиплик шығармалары менен танылған. Оның туыылған жер, Ұатан, хаял-қызлар темасындағы қосықтары тәрийиплик шығармалардың ең жақсы үлгілерінен саналады. Әдебиетші илимпаз Ә.Пахратдинов тәрийиплик шығармаларға: «елди мактаў, уллы – уллы адамларды мактаў, әсиресе, қыз-келиндерди мактаў, олардың жәмийеттегі орнын белгілеў, дүньядағы гөззаллықта, тиришиликте соларға байланысly екенлигин тәрийиплеў» деген анықламаны береді [1:121]. Ал, профессор Қ.Жәрімбетов жазба әдебиеттағы қосық түрлерин: «тәрийип қосықлары, налыш қосықлары, хат қосықлар (намалар), мухаммеслер, төртликлер хәм т.б.» түрлерге бөлип қарастырады [4:55]. Әжинияз шайырдың тәрийиплеринде Ұатан, хаял-қызлар, батыр жигитлер, ел басқарған уллы тулғалар терең лиризм менен жырланады. Оның Ұатан темасындағы туыылған жерин, ели-халқын тәрийиплейтуғын шығармаларына «Еллерим барды», «Бардур», «Көрин», «Барды» сыяқлы қосықтарын атап өтиў орынлы. Қ.Айымбетов қарақалпақ әдебиятында тәрийип жанрының пайда болуы хәм қәлиплесиўи ҳаққында төмендеги пикирлерди билдиреди: «қарақалпақ аўыз әдебиятында бар айрықшалықлар сөз күши менен журттан озған шешенди, халықты басқарған басшыны, байрактан озған жүйрикти, гүресте жыққан палўанды, журттан шыққан сулыўды мактаў бурыннан киятырған дәстүр болған» [3:149].

«Еллерим барды» қосығында шайыр ели-журтын, жайлаў – теңизлерин, көлин, аңлары хәм малларын, сулыў қызларын, ғошшак, туўры сөзли, мәрт жигитлерин, бели-белли палўанларын, хәттеки, бағларын, сүтилмек, қаўын-көмек, алма-анар сыяқлы мийўе-жемислерин көркем сөз арқалы образлы түрде тәрийиплейди. Мысалы:

Табылады излегеннің кереги,
Көлинде бар қасқалдағы, үйреги,
Қуўлары, ғазының пүтин бүйреги,
Дуңьяның аңлары көлимде барды [8:35]

– деп, туыылған жер тәрийипин мактаныш пенен жырлайды. «XIX әсир қарақалпақ поэзиясында мактаў жанрын көбинесе тәрийип деп жүриткен» [4:90]. Шайыр елинің жақсы тәрептерин айрықша көтериклик көркем сөз арқалы образлы түрде тәрийиплейди:

Мен бүйерде жүрген иши зәрдели,
Ел – журтты көрмеген ағыр дәрдели,
Кеўлимнің хошы жоқ мен хәм бир дәртли.
Айтсам иште толған хәдийсим барды [8:35]

– деп, шайыр өзинің өзге жерлерде елин, халқын сағынып, қайғыда жүргенин де атап өтеди. Бул қосық ҳаққында илимпаз А.Муртазаев былай жазады: «Қосық Ұатан темасында жазылған жүдә әжайып классикалық дәрепте» [5:45].

«Барды» қосығы да шайырдың «Еллерим барды» қосығы менен мазмуны жағынан үнлес келеди. Қосықта он төрт урыў қарақалпақ халқының Хорезм, қазақ, өзбек халықтары менен туысқан екенлиги, Үргениш, Қоңырат, Самарқанд, Бухара сыяқлы бир-биринен сулыў қалалары, қыз-жигитлеринің сөзге шешенлигин, дилўарлығы көркем түрде сәўлеленген. Әсиресе, Хафыз, Науайыдан тәлим алған илим-билимли кәтиплери төмендегише тәрийипленеди:

Кәтиплери алар, китап кәлемин,
Бир-биринә берур тәңир сәлемин,
Хожа Хафыз, Науайыдан сабағын,
Алан нешше алып, кәтиби барды [8:60].

«Бардур» қосығы да мазмуны жағынан усы қосықтың даўамы сыяқлы көринеди. Қосықта шайыр өз елинің ғазлы, қасқалдақлы, өрдекли көллерин, дийқаншылыққа қолайлы жерлерин хәм де әдеп-икрамлы, шийрин-шекер сөзли, гөззал қыз-жаўанларын, Рустем сыпатлы, Ғорұлыбектей айбатлы, Дәўлетиярбектей ғайратлы жигитлерин, сондай-ақ, ел басқарған атақлы беглеринің бар екенлигин үлкен йош

пенен жырлайды. «Мақтаў сөзлерди дәстанлардағы батырларда руўхый азық деп билген» [3:150]. Әсиресе, хаял-қызлардың сулыў келбетин эпитет, көркем теңеўлер, гиперболалар арқалы терең лапыз бенен төмендегише тәрийиплеп көрсетеди:

Бардур перийзады алма янақлы,
Леби пистә, шәқәр киби додақлы,
Кумар ала көзли, бадам қабақлы,
Зухра киби сүшик тиллери бардур [8:39].

– деп, өз елинің гөззал қызларының сулыў портретин көркем сөзлер жәрдемінде образлы түрде сызып көрсетиў менен бирликте, олардың әдеп-икрамлылығын, жүрис-турусын Шығыс дәстанларындағы Ләйли, Зуләйха, Сәнем, Зухраларға теңеп көрсеткен. Мысалы:

Бардур қыз-жаўаны қашлары кәман,
Йўзин таққас етсең хұршийди табан,
Аны көргенлердің ақлыны алған,
Ләйли, Зуләйхадай хұрлери бардур [8:39].

Ямаса:
Қыз-жаўаны бардур әдеп-икрамлы,
Сәдептен дөнданлы, күштек дәханлы,
Шийрин шекер сөзли, сүшик зибанлы,
Сәнем киби қыпшы беллери бардур [8:39].

Тәрийип қосықтарының жанр сыпатында өзіне ылайық көркемлик өзгешелигинің бар екенлиги ҳаққында профессор Қ.Жәрімбетов былай дейди: «Тәрийиплерде бөрттирилген теңеўлер, гиперболалық сүўретлеўлер жийи қолланылады. Тәрийиплерде макталатуғын жигитлер Рустемге, Ғорұлыға, ал, қызлар мифологиялық перилерге ямаса ашықлық дәстанлардың персонажлары Сәнем, Зулайха, Ләйлиге теңеледи» [3:94]. Жоқарыдағы қосық қатарларында қарақалпақ қызларының сулыўлығын, ақыллылығын, ийбелилигин Шығыс дәстанларындағы баслы образлары болған гөззалларға теңеп, асыра сүўретлеп берген.

Шайырдың мухаббат темасындағы қосықтарының көпшилигин тәрийиплик шығармалар құрайды. Оның «Гөззаллар», «Бир жәнән», «Бир пәрий», «Бозатаўлы нәзәлим», «Сәўдигим», «Яңдыды», «Садаға», «Қырмызы», «Йоқ мениң», «Бийбигүл» сыяқлы бир қатар лирикалық қосықтары тәрийип жанрында жазылған

Профессор Ә.Пахратдинов инсанның руўхый дүңьасы хәм гөззаллығы ҳаққында төмендеги пикирлерди билдиреди: «Әдебиеттағы көркем, образлы жаратылған лириканың өзи ешейин қубылыс емес, ол халықтың миллий руўхый дүңьасының толып тасыўы болып есапланады. Буны түсинген адам ғана қүдиретли лириканы жарата алады. Өйткени, қүдиретли, образлық пенен жаратылған гөззал лириканың объекти – алам. Ол адамның ишки, сыртқы дүңьасы туўралы, адамның қанша дәрежеде сыртқы дүңьаға эмоционал тәсири ҳаққында баянлайды» [2:65].

Дүңьяның барлық гөззаллықтарын өзлеринде жәмлеген гөззал қызларымыздың сулыў көркин, хүсни жамалын тәрийиплеўде шайыр өзинің айрықша шеберлигин көрсете алған. Әсиресе, лирикалық қахарман ашығы болған яр жамалын, оның назлы қараслары, қыймыл ис-хәрекетлери хәм де сөйлеген хәр бир сөзине ахыў-зар екенлигин шайырлық йош пенен тәрийиплейди. Мысалы:

Сени көрсем болур мениң көңлим шад,
Жәхәннің ғамийдин болурман азад [8:7].

Ямаса:
Қара көзи гәўхар киби жаўдырап,
Йўзмың жылўа менен қабағын керген,
Шашларына лағлы маржан өткерген,
Мың түмен наз бенен бақар гөззаллар [8:8].

Әжинияз хаял-қызлардың сыртқы сулыўлығы менен ишки гөззаллығын, жоқары адамгершиликли, кишипейил, ағла пазыйлетке ийе, турақлы, кеўли таза инсанлар сыпатында да сүўретлеп береді. Мысалы:

Қыз болғанның бәри барабар емес,
Жаксы қыз хәркимнің сөзине ермес,
Ярыдан ғайрыға кеўлини бермес,
Йўрсең хәз етерсең сондай қыз билән [8:108].

Қызлардың хұсни-жамалы, сулыўлығы алдында сүйген кеўиллердің, ашықлардың сөз таба алмай, гибириктеліп қалыуы, хәттеки, жанын қурбан етиўге де таяр екенлиги көркем тенеўлер жәрдеминде образлы түрде сүүретленген:

Ақлымны кетүрдім көрген шул заман,
Ойғаныб уйқуўдын көрсем бир жәнән,
Кирпиги оқ киби, қашлары кәман,
Әзиз жаным тәндин шықты да кетти [8:9]

Илимпаз Б.Қәлиметов: «Әжинияздың бул «Бир жәнән» қосығы лирикалық қосық, көркемлігі хәм мазмұны жағынан ең жақсы шығармаларының бири», – деп, қосықты жоқары бағалайды [6:74].

Яр гөззаллығы, нәзиклігі, көркем хұсни жамалы «Бозатаўлы нәзәлим» қосығында да шайырлық пафос пенен жырланады. Мысалы:

Писте бурынында тиллә әребек,
Екки қара көзиң екки бәледек,
Үргениш йүртында бегим Төребек,
Тахтынан тайдырып, елден бездирер [9:11]

Қосықта нәзәлим қыздың сулыў портретин тәрийиплеўде, хәттеки, Үргениш журтының ханы Төребекти тахтынан бездирерлік саўлатлы көркі образлы түрде сәўленеди.

«Қырмызы» қосығында гиперболалық сүүретлеўлер арқалы қыздың сулыўлығы асыра тәрийипленгеи. Мысалы:

Жерлер ләрзем берер жолға шыққанда,
Таўларда жол берер күлип баққанда,
Сырға салып, тиллә хәйкел таққанда,
Аны салған қулақлары қырмызы [8:23].

Бул қосық хакқында Б.Генжемуратов былай жазады: «шайырдың «Қырмызы» редибли қосығы улыўма сегиз шуўмақтан ибарат болып, тәрийипленіп атырған гөззалға тән айрықша қасийеттің мазмұны редиб – «қырмызы» сөзине жүкленген» [7:81].

«Садаға» қосығында Ханымбийке сулыўдың гөззаллығы дүньядағы бәрше қызлардан да ағла, зияда екенлигі төмендегіше тәрийипленген:

Дүньяға хеш келмес сендей бир дилбар,
Жүзи он төрт күнлик айдек мүнәўўар,
Сениң қасында жоқ затша Сәнаўбар,
Дүньяда бәршеси сендин садаға [9:16]

«Бийбигүл» қосығында аталық қызы болған Бийбигүлдің хеш кимге бергисиз, тенсиз, сулыў көркі менен бирлікте дана, ақыл парасатлы, әдеп-икрамлы қыз екенлигі терең лапыз бенен жырланады. Мысалы:

Өзиң дана болдың хәм ақылың кәмал,
Бәршениң сулыўы ай жүзли жамал,
Атқа шыққан ақ маялы Айжамал,
Ол хәм сендей емес, лапты Бийбигүл [9:19].

Жуўмақлап айтқанда, Әжинияз шайыр қайсы темада, қайсы жанрда қосық жазыуына қарамастан, терең лапызлы көркем сөз шебери. Ол тәрийиплик шығармалардың шебери сыпатында өзинің қарақалпақ поэзиясында салмақлы орын ийелейди.

Әдебиятлар

1. Пахратдинов Ә. XIX әсирдің ақыры XX әсирдің басындағы қарақалпақ әдебияты тарихы. – Нөкіс: «Билим», 1996. 308-б.
2. Пахратдинов Ә. Әжинияз шайырдың көркемлік дүньясы. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2014. 100-б.
3. Айымбетов Қ. Халық даналығы. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1988.
4. Жәрімбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қасийетлери хәм раўажланыў тарихы. – Н.: «Билим», 2004. 188-б.
5. Муртазаев А. Шайырдың мұхаббаты. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1988. 120-б.
6. Қәлиметов Б. Әжинияз лирикасы. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1981. 109-б.
7. Генжемуратов Б. Әжинияз лирикасының поэтикасы. – Нөкіс: «Билим», 1997. 100-б.
8. Әжинияз. Зийўар. Таңдамалы шығармалары. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1988. 152-б.
9. Әжинияз. Бозатаўлы нәзәлим. Таңдамалы шығармалары. – Нөкіс: «Билим», 2014. 155-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада XIX аср қарақалпақ лирикасы вакили Ажинияз Құсибой ұғлининг бадий асарлари тахлил қилинган. Шоирнинг таъриф асарларининг ғоявий-тематик йўналишлари, жанрий ва бадий хусусиятлари асар матнлари мисолида ўрганилган. Таъриф қўшиқларида туғилган ер, Ва

тан, мұхаббат, хотин-қизлар мавзусининг ифодаланиши очиб берилган.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется творчество сына Ажинияза Косибая, представителя каракалпакской лирики XIX века. На примере текстов произведения изучаются идейно-тематические направления, жанровые и художественные особенности описательных произведений поэта. В описательных песнях раскрывается выражение темы Родины, любви, женщины.

SUMMARY. The article analyzes the artistic works of the son of Ajiniyaz Kosiboy, a representative of the 19th century Karakalpak lyricist. Ideological-thematic directions, genre and artistic features of the poet's descriptive works are studied on the example of the texts of the work. In the descriptive songs, the expression of the theme of the birthplace, Motherland, love, and women is revealed.

QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍNDÁ TÁRIYIP JANRÍ

H.Sh.Djangabaeva – *tayanish doktorant*

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Tayanch soʻzlar: oda, qasida, bagʻishlov, hamd, koʻtarinki ruh.

Ключевые слова: ода, касида, посвящение, хвалить, приподнятый дух.

Key words: ode, intention, dedication, praise, high spirit.

Folklorlıq hám yarım jazba ádebiyattan milliy jazba ádebiyat basqışına ótken XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı folklorlıq miyraslar, Shıǵıs ádebiyatı hám mádeniyatı tásirinde jańa forma hám janrlar menen bayıdı. Shayırlarda endi ulıwma xalıq sanadan, jeke individual dóreiwshilik sanaǵa ótiw procesi kúsheydi. Bul bolsa jazba ádebiyatımızdıń rawajlanıwına, bayıwına xızmet etti. Bul dáwirde tiykarınan lirikalıq shıǵarmalar jazba ádebiyatımızdıń negizin quradı. XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı klassik shayırlarınan Kúnxoja, Ajiniyaz, Berdaq, Oteshler lirikamızdı ráńbá-reń janr hám obrazlar menen bayıttı. Usı dáwirge kelip qalıplesken lirikalıq janrlardan biri bul táriyip yamasa maqtaw. Táriyip janrı óziniń qásiyetleri boyınsha Batis ádebiyatındaǵı oda, Shıǵıs ádebiyatındaǵı qasidaǵa uqsas. Táriyip janrında jazılǵan qosıqlardıń mazmını tiykarınan qandayda bir shaxstı yamasa waqıyanı maqtawǵa qaratılǵan. Bul tuwralı folklor-tanıwshi Q.Ayimbetov: «Qaraqalpaq shayırları ótkendegi

awız ádebiyatındaǵı maqtaw elementin dawam etedi, ádebiyatıń maqtaw janrın óz shıǵarmalarında paydalanıp, onı joqarı kóteredi. Xalıq shayırları maqtawdı tiykarǵı temalardıń biri etip alıp, onı qalıplestirip, ádebiyatıń maqtaw janrı qalıpine keltiredi» [1:150-151] dep pikir bildirse, al XIX ásir qaraqalpaq lirikasını izertlep, onı janrlıq jaqtan klassifikaciyalǵan ilimpaz Q.Jarimbetov bılay dep jazadı: «XIX ásirde qaraqalpaq poeziyasında maqtaw janrın kóbineze táriyip dep júritken. Qaraqalpaq shayırları atı shıqqan sulıw qızlarǵı, el basqarǵan ataqlı biylerdi, eldiń namısını qorǵaǵan batırlardı, kindik qanı tamıp tuwılǵan jerin ózleriniń kóplegen qosıqlarında maqtanish penen jırlap ótken» [2:90].

Táriyip janrı oda hám qasidaǵa birqansha sıpatları menen uqsasa da, olardan ózine tán ayırmashılıqlarǵa iye. Batis ádebiyatındaǵı maqtaw qosıǵı antik grek ádebiyatınan baslap qalıplesken. Oda – (grek. ode – qosıq) – Lirikalıq janr bolıp, antik dáwirde «Oda» sózi dáslebinde maǵanaǵa